

„Tanítsd meg nekem ezt a trükköt!”

1. Előzetes megjegyzések

Bekapcsoltam a tévékészüléket és pillanat múltán, azon a budapesti csatornán, amelyen éppen állt, egy edzőteremben, a bejárati ajtó közelében kimonóban álló harminc-harmincöt évnél nem idősebb férfi jelent meg. Ez a kép csak pillanatnyi ideig maradt fenn, mert nyílt az ajtó, és egy, szintén kimonóba öltözött, tizennyolc-húsz év körüli fiú lépett be, mindjárt kézfogásra nyújtva a kezét a rá váró férfi, minden bizonnyal az edzője, felé. A kézfogás a kölcsönös üdvözlés mellett, az edzések megkezdésének szokásos jele lehetett közöttük, ám ezúttal, szinte a kézfogás pillanatában, a fiú a földön találta magát. Az edző így jelezhetette, hogy új fogást fog gyakoroltatni vele. A fiú „vette a lapot”, felpattant és tanulásra-gyakorlásra készen mondta ki a címben idézett mondatot, a „*Tanítsd meg nekem ezt a trükköt!*”, mondatot.

A látottak és hallottak hatására, először (pedagógusi ösztönösséggel) az „Ez igen!”, villant fel, és ki is mondtam félhangosan, nem is véletlenül, hisz az edző cselekedete kiváló bevezető-előkészítő része lett az edzésen elsajátítandó-begyakorlandó új „tananyagnak”, azaz, fogás-nemnek. „Nagyszerűen, a helyzetnek megfelelően ébresztett megismerési-elsajátítási vágyat a fiúban!” — fűztem még hozzá magamban, elismerően. A fiú mondata azonban nem hagyott békén, újra eszembe jutott, nyugtalanított. Nem értettem: hogyan fogalmazhat meg kérést egy magyar anyanyelvű fiú Magyarországon (egy, a lakosság túlnyomó többsége által, a magyar nyelvet anyanyelvként beszélő országban!), *így* — ennyire szokatlanul? Jogosnak éreztem a kérdést annak ellenére, hogy az edzője igencsak meglephette a fiút a *trükk*el, a cseles fogás alkalmazásával. És ma is jogosnak érzem a kérdést, mert én itt, a Vajdaságban, sem szűkebb, sem tágabb környezetemben, mindeddig, sohasem hallottam ilyen módon megfogalmazott kérést! Most már azonban — igen! (Elő-elő fordul az RTV2 műsorában, és — eddig még ugyan, csak kétszer vettem észre! —, de megjelent a Magyar Szóban is. A hiba tehát, „átlépte” az országhatárt!) Egyértelmű, hogy ebben az esetben

* id. Dr. Bagi Ferenc, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék

nyelvbotlásról nem lehetett szó, hisz a fiú nem helyesbített, nem ismételte meg kellő módon átfogalmazva a kérését! És még az edzője sem vette észre a hibát, nem javította ki ő sem! „Meghonosodott, vagy gyakori előfordulása következtében meghonosodófélben lévő nyelvi-nyelvhelyességi hibáról lenne szó ez esetben? És mind azon esetekben is erről lehet szó, amelyekben a részeshatározói (dativusi) -nak, -nek ragok egyikéhez személyragok hozzáadása révén kialakult a *nekem, neked, neki; nekünk, nektek, nekik* személyes névmás-sor, egyik-másik szavát a tárgyas (accusativusi eset) személyes névmás-sor, az *engem, téged, őt; minket (bennünket), titeket (benneteket), őket* szava helyett használja valaki tévesen? (Merthogy, szerintem, az adott beszédhelyzetben nyelvi-nyelvhelyességi szempontból a szóban forgó kérdés csak ebben a megfogalmazásban fogadható el: *Taníts meg engem erre a trükk-re!*) — buktak elő a megelőzőek nyomán az újabb és más vonatkozású kérdések, mivel felsejlett, hogy az évek során elég sok ilyen típusú hibát írtam be abba a jegyzetfüzetembe, amelybe a tévénezésközben észlelt nyelvi-nyelvhelyességi tévesztéseket tartalmazó mondatokat, mondatreredékeket és a számomra szokatlan, vagy szokatlan módon használt kifejezéseket szoktam bejegyezni. De, — hadd mondjam ki mindjárt! —, hogy ezt nem azért teszem, hogy a tévesztő beszélőt/beszélőket, avagy a hibát észre nem vevő műsorban jelenlévőket szóljam meg, valamelyik észrevételeimet jelző-kifejező elkövetkező írásomban, hanem azért, hogy megállapítsam: nyelvbotlásról, vagy az adott, nyelvi-nyelvhelyességi szempontból kifogásolható módon használt szó, kifejezés, vagy szókapcsolat, gyakori előfordulása következtében, a magyarországi tévéadók műsoraiban megszólalók nyelvhasználatában meghonosodott-e már, vagy még csak meghonosodóban van. Az e kérdésben való megbizonyosodás érdekében figyelem az éppen nézett műsorszám-ban a beszélők reagálását saját nyelvi-nyelvhelyességi vétségükre, arra tehát, hogy helyesbítenek-e, vagy sem, mert, ha igen, akkor nyelvbotlásról, akaratlan tévesztésről van szó, de ha nem, akkor ez már — véleményem szerint! — arra utal, hogy a szóban forgó nyelvi-nyelvhelyességi hibát az éppen beszélő egyénileg nem tekinti nyelvi-nyelvhelyességi hibának. De figyelem a beszélő társát, társait, a beszélgetés többi résztvevőjének, valamint a beszélgetés moderátorának, illetve, riport esetén, a riporter beszélő/beszélők-ejtette nyelvi-nyelvhelyességi vétségére, vétségeire való, akár alig észrevehető reagálását is. Figyelem továbbá a magam, mint külhoni tévénező tévesztésre/tévesztésekre való reagálását is, és ennek során igyekszem megfigyelni azt is, hogy a beszélő közlés-

ében nyelvi-nyelvhelyességi hibát észlelve, rajtam kívül a beszélgetésben résztvevő magyarországiak közül valami módon reagál-e valaki, vagy sem. Mert, ha igen, akkor ez nyelvi-nyelvhelyességi kritériumaink egyezését jelzi, ha viszont a műsorban szereplők közül (akár alig észrevehető módon) sem reagál senki, én pedig igen, akkor ez már a szóban forgó hiba nem csak egy valaki (az adott adásban beszélő egyén általi), hanem sokkal szélesebb körű elfogadottságát jelenti. Az ilyen esetek már arra figyelmeztetnek, hogy az adott nyelvi-nyelvhelyességi vétség az adott műsorban részt vevőkön kívül még sokan mások, esetleg a magyarországiak többségének anyanyelvhasználatában, már meghonosodott, az enyémben viszont nem, avagy még nem, ami azonban nem értelmezhető úgy, hogy az itteni, a vajdasági magyarság nyelvhasználatában sem jelent meg, vagy terjedt el. Az, hogy a vajdasági magyarok anyanyelvhasználatának esetében a magyarországi beszélők anyanyelvhasználatában már meghonosodott, vagy meghonosodófélben lévő nyelvi-nyelvhelyességi hiba kapcsán mi a helyzet, az Újvidéki RTV kettes csatornájának fentebb említett jellegű magyar nyelvű adásaiban megszólalók közléseinek, valamint a szintén újvidéki székhelyű napilap, a Magyar Szó azonos jellegű írásainak e szempontból való követése, figyelése nyomán állapítható meg. Mindez tehát, egy-egy nyelvi-nyelvhelyességi hiba megjelenésének több síkon történő követését, megfigyelését jelenti. Ha viszont az adott, az éppen figyelemmel kísért hiba kapcsán a megállapítottak és a levonható tanulságok közlése is cél, akkor megkerülhetetlenül fontos a megfigyeltek, megfigyelési síkok szerinti áttekinthető csoportosítása, és ezek, kialakított csoportok szerinti megnevezése. Ennek érdekében a közlésben elhangzó hibát illetően jelölni kell: a hiba Magyarország határain belüli, vagy azon kívüli, azaz, a VRTV2 adásában megszólaló közlésében hangzott-e el, a közlést sugárzó tévécsatorna és műsorszámának nevét, és azt is, hogy mikor (év, hónap, nap, óra) volt észlelhető a hiba. A napilap esetében pedig jelölni kell az írás, tudósítás címét, rovatát, a lap megjelenésének dátumát. De nem maradhat el annak jelzése sem, hogy a magyarországi beszélők anyanyelvhasználatában már meghonosodott, illetve meghonosodófélben lévő nyelvi-nyelvhelyességi hiba az említett itteni két médium egyikében jelent-e csak meg, vagy mindkettőben, és az sem, hogy magyarországi hírforrástól átvett közlésben jelent-e az meg, vagy hazai munkatárs által beküldött jelentésben, írásban fordult-e elő. Itt jegyzendő meg, hogy a Magyar Szóban megjelenő magyarországi hírforrásoktól vagy lapoktól átvett anyagok esetében rend szerint feltüntetik, hogy azt

honnan vették át, ami viszont nemigen mondható el az Újvidéki RTV kettős csatornáján sugárzott magyar nyelvű adásokról. Ennek megfelelően, az alábbiak során az általam vételezhető magyarországi csatornák említett jellegű adásaiban észlelt nyelvi-nyelvhelyességi hibákat, észlelési helyük alapján, *budapesti tévé-magyarban* előforduló *hibák*-, a Magyar Szóban közölt magyarországi hírforrásoktól teljes egészében és változtatások nélkül átvett írásokban megjelenőket *behozatali hibák*-, a két említett itteni médium munkatársainak közléseiben észrevetteket pedig *hazai hibák* néven tartom számon. Mint jeleztem az imént, az újvidéki tévécsatorna adásai kapcsán kellő bizonyossággal nemigen, vagy csak ritkán állapíthattam meg, mely hírforrástól érkezett a sugárzott anyag, ennek következtében az adásokban észlelt nyelvi-nyelvhelyességi hibák tárgyalása során nem esik, következésképpen nem is eshet szó *behozatali hibáról*. Fontosnak tartom továbbá annak ehelyütt történő közlését, hogy ebben az írásban az észrevett nyelvi-nyelvhelyességi hiba általánosan elvárt, fentebb felsorolt adatolásából, mind a magyarországi, mind az itteni esetekben, csak azon tévécsatorna nevét tüntetem fel, amelynek műsorában észleltem a hibát, valamint a hiba lejegyzésének évét és hónapját. A lap esetében is ez az eljárás: csak nevének kezdőbetűit (Magyar Szó= M. Sz.), meg a hiba észrevételének évét és hónapját tüntetem fel. Ez alól csak az ezen írás címében szereplő mondatral kapcsolatos adatok közlése jelent kivételt, — az adatolás elmaradása folytán. Ez azért következett be, mert úgy vélem, hogy a közölt adatok és az eseményleírás, már így is a leírt eset szereplőinek felismerhetőségét eléggé valószínűsítik, a további adatközlés pedig csak fokozná ennek esélyeit. A nyelvi-nyelvhelyességi hibát vétők felismerhetőségének akadályozásával szándékozom bizonyítani fenti állításom: írásomban a nyelvi-nyelvhelyességi hibát tartalmazó mondatok, mondatrészletek idézése révén nem a tévesztőt/tévesztőket és a tévesztést észre nem vevőket szándékozom kellemetlen helyzetbe hozni, hanem az éppen tárgyalt nyelvi vadhajtás elterjedtségére, illetve részben bekövetkezett, vagy már meghonosodott voltára kívánom felhívni a figyelmet, lehető mielőbbi kiküszöbölésük érdekében. Mert, mint azt már fentebb is jeleztem, nyelvi-nyelvhelyességi hibákat tartalmazó mondatokból, mondatrészletekből jegyzetfüzetemben nem kevés, vagy éppenséggel sok is akad, annak ellenére, hogy nem ülök naphosszat a tévé előtt, de ha még tévé nézésre is szánom el magam, akkor sem csak a magyarországi adók és a VRTV2 említett jellegű adásait nézem, hanem más jellegűeket is, de más adók, így szerb nyelven sugárzott műsorokat is. És a

Magyar Szó minden írását sem olvasom el minden nap, noha minden nap megveszem és átnézem a lapot.

Arra a kérdésre pedig, hogy a maga fogalmi teljességében mi is tekinthető nyelvi hibának *A magyar nyelv értelmező szótára*¹ harmadik kötete *hiba* szó jelentését értelmező második jelentéskörének c) pontja alatt olvasható a válasz: „A nyelv törvényei, a stílus általános követelményei v. a helyesírás szabályai ellen elkövetett vétség.” Ebből a *nyelvi hiba* jelentésének egészére, teljességére vonatkozó leírásból *a nyelvi-nyelvhelyességi hiba* kifejezés jelentését „A nyelv törvényei ellen elkövetett vétség.”-rész nyújtja, határozza meg, amely azonban nem függetleníthető egyértelműen „... a stílus általános követelményei v. a helyesírás szabályai ellen elkövetett vétség.”-résztől. (*A nyelvi-nyelvhelyességi hiba* kifejezést tehát a leírt értelemben használom ezen írásomban.) Annak kérdésére viszont, hogy *egyik vagy másik nyelvi-nyelvhelyességi hiba* miben, minek következtében sérti anyanyelvünk törvényeit és ezzel *a közlés általános stílus-követelményeit* is, ebben az esetben is, a válasz a magyar nyelv nyelvtana alapján adható meg. A szavak, így a tévesztést hordozó szó jelentéséről és egyéb sajátosságairól további információt pedig az értelmező szótárak nyújtanak. A „*Tanítsd meg nekem ezt a trükköt!*”-mondatban előforduló, valamint a jegyzetfüzetemből kiírt mondatok és mondatrövidékek tartalmazta nyelvi-nyelvhelyességi hibák mérlegelése és mibenlétüknek megállapítása azért történik négy, egymástól rövidebb-hosszabb idő-intervallumban megjelent, és egymáshoz viszonyítottan az aktuális kérdéssel kapcsolatosan újabb nyelvészeti meglátásokat is érvényesítő megállapításokat tartalmazó négy magyar nyelvtankönyv alapján, hogy kitűnhessen: a nyelvi-nyelvhelyességi hiba valóban nyelvi-nyelvhelyességi hiba, és az újabb nyelvészeti szempontok, ismeretek szerint is hiba. A mondat szó szerkezetében, vagy annak valamely szava használatában észlelt hiba jelentésének, sajátosságainak megállapítása, illetve leellenőrzése is ezért történik a már idézett értelmező szótár, az Arkanum Adatbázis KET szótára, valamint az MTA internetes értelmező szótára² alapján.

¹ BÁRCZI Géza és ORSZÁGH László vezető szerkesztők: *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest Akadémia Kiadó, 1960-66.

² Az Arkanum Adatbázis KFT, és az interneten elérhető *A magyar nyelv értelmező szótárával* (MTA, 2016.) azért nem foglalkozom, mert mindkét szótár *megtanít* igével kapcsolatos leírása teljesen megegyezik az általam idézett értelmező szótár leírásával.

II. A két személyes névmás (az accusativusi és dativusi eset) cseréjét példázó mondatok és mondattörödékek jegyzéke:

Duna tv. 2021. VII.: "... ez nagyon hasznos tevékenység *tudna lenni nekik...*"•

M1 tv. 2021. VII.: „Zsófi *megtanítja* a nagyinak a mobilon való beszélgetést.”

M1 tv. 2021. VII.: „A könyv az ábécét *tanítja meg* a gyerekeknek.”

M1 tv. 2021. IX.: „... a koronavírus *megtanította* az embereknek, hogy oda kell figyelni a tudósokra...”

Duna tv. 2022. I.: „... az ő dolga *megtanítani nekik*, hogy élhetik át a telet.” (A jávorszarvas-tehén utódgondozása kapcsán hangzott el. — B. F.)

M1 tv. 2022. I.: „Az ottani iskolában *megtanítják* a gyerekeknek...”

Duna tv, 2022. III.: „... anyukád *tanítja* ezt neked?

VRTV2, 2022. IV.: „... a pápa szerint „Krisztus azt *tanította meg nekünk...*”

Duna world tv.: „... beleszülettem ebbe, és próbálom azt, amit az ősök *megtanítottak nekünk*, továbbadni.”

M1 tv, 2022. V.: „Újságírást *tanítanak* a diákoknak...”

VRTV2, 2022. X.: „Egy idős néni, akinél sokszor tartózkodtam, *tanította meg nekem* ezeket az énekeket.”

Duna world tv.: 2023. II. „Az édesapám *tanította meg nekünk...*” (Egy sütemény elkészítésének módját — B.F.)

M1 tv, 2023. III.: „... egy nem látó embernek ezt, hogy lehet *megtanítani?*

M1 tv. 2023. III.: „... a közgazdasági egyetemen az első félévben ez volt az, amit először *megtanítottak nekünk...*”

M1 tv. 2023. IV.: „Köszönjük, hogy ezt *ismertette nekünk...*”•

M. Sz. 2023. VIII.: „... aki számos népdalt *tanított meg nekik...*”

M1 tv. 2023. IX.: „... ők is mindent megtesznek, hogy minél többet *megtanítsanak nekünk...*”

M. Sz. 2024. I.: „Fotónk a Szólj síp, szólj! népzenei vetélkedőn készült, amely évről évre föleleveníti a magyar nép hagyományos táncait, és az új *nemzedékeknek megtanítja* népdalait.

III. A nyelvi-nyelvhelyességi hibákról

Az írásom címében szereplő mondat, a „*Tanítsd meg nekem ezt a trükköt*” mondat első szava a *tanítsd meg*, igekötős ige, a második pedig a *nekem* személyes névmás. Az ige felszólító módú, tárgyas ragozású, egyes szám második személyben álló igekötős ige, amelynek szótári alakja a *megtanít* igekötős ige (kijelentő mód, alanyi ragozás, egyes szám harmadik személy), a *nekem* viszont, mint említettem, a dativusi személyes névmások egyes számú első személyű névmása, amelynek szótári alakja is ez, de a szótárban az egyes szám harmadik személyű alak jelenik meg. A *megtanít* ige jelentéséről pedig a fentebb már idézett értelmező szótárban a következőket olvashatjuk: „**megtanít** ts ige 1. ~vkit, vmit, (ritk.) ~vmit vkinek; tanító v. oktató munkájának célját elérve vmely ismeret v. készség birtokába juttat, vkit. ~írni-olvasni, főzni, varrni. /.../ Jól ~tta nekik az orosz hangsúlyozást, a francia igeragozást.”³ Ezek szerint a „Jól **megtanította nekik** az orosz hangsúlyozást, a francia igeragozást.” nyelvi-nyelvhelyességi szempontból éppen annyira megfelelő, mint a *Megtanít **valakit** írni-olvasni, főzni, varrni*; vagy (a szótári példamondatnál maradva!), ennek accusativusi esetű személyes névmásával felcserélt változata a: „Jól *megtanította **őket** az orosz nyelv hangsúlyozására, a francia igeragozásra*.” mondat. A két változat között nyelvi-nyelvhelyességi szempontból tehát a szótár szerint, csak annyi a különbség, hogy a *megtanít* ige mellett a közlésekben a dativusi eset névmása, a *nekik* (esetleg ennek más személyre vonatkozó alakja) ritkábban fordul elő az ilyen módon megfogalmazott mondatot tartalmazó közlésekben. Legalább is, ezt az értelmezést/következtetést sugallja az idézett szótári leírás utalása, a ritk. (ritkán fordul elő a közlésekben), amely utalás nyelvi-nyelvhelyességi szempontból nézve teljesen semleges, mondjuk a *nép.* (népi, népnyelvi), vagy a *kedvesk.* (kedveskedő, kedveskedve) és más, a szótárban használatos utalásokkal szemben. Nyelvi-nyelvhelyességi szempontból ez az értelmezés már kétes, tehát további ellenőrzésre késztető. Az ellenőrzés egyik legegyszerűbb eljárás módja az lehet, hogy a *tanítsd meg nekem*, illetve a *megtanította nekik* szókapcsolatok szórendjét megfordítva, azaz, a második részét, képező a *nekem*, *nekik* két személyes névmást első pozícióba helyezve (*nekem tanítsd meg*, illetve *nekik megtanította*) keresünk

³ E jelentésén kívül az igének még két jelentése van, azonban ezek nincsennek kapcsolatban az idézett jelentéssel, ezért nem említem ezeket.

ugyanebben az értelmező szótárban olyan példamondatot, amelyben ez a szókapcsolat a *megtanít* szóval, igével ilyen szórendben fordul elő. Ez a kísérlet azonban hiábavalónak bizonyult: annak ellenére sem volt eredményes, hogy a *neki* címszó alatt római I-vel jelölt jelentéskörben 11, a római II-vel jelzettben pedig A és B jelentésárnyalatot ír le a szótár. Csak ez utóbbi, a B-jelzésű jelentésleírás utolsó példamondatában jelenik meg, de itt is csak rokon-jelentésének „minősített” főnévként, nem a *tanítás*, hanem a *tanulás* szó: „**Neki** feküdtem a tanulásnak, ~ én, úgy, hogy még sétálni sem mentem.” Ez viszont távolról sem az a szókapcsolat, amely bizonyítaná azt, hogy a szóban forgó példamondatban észlelt, és ezzel egyetemben a többi, ilyen jellegű hibát tartalmazó jegyzetfüzetemből kiírt mondat/mondattöredék nyelvi-nyelvhelyességi szempontból a köznyelvi használatban elfogadott lenne. E következtetés azonban, a leíró nyelvtanok megállapításai alapján is bizonyításra szorul, és bizonyítandó.

IV. A nyelvtanok kérdéssel kapcsolatos megállapításainak áttekintése

A felhasznált magyar nyelv nyelvтанait illetően, megjelenésének évét tekintve, elsőként említendő *A magyar nyelv rendszere, leíró nyelvтан I. és II. kötet*e. Ebben a nyelvтанban a tárgy és részeshatározói személyes névmásról, és e két eset esetragjáról leírtakat kiindulópontnak tekintem, amelyekhez a további nyelvтанokban a kérdéssel foglalkozó szerzők által leírtakat fogom viszonyítani a két személyes névmás és rag esetében. Ezért, az alábbiak során, az accusativusi és dativusi személyes névmás és e két névszói esetrag nyelvünkben betöltött szerepével ebben a nyelvтанban foglalkozó két szerző munkájából részletesebben idézek. A névmásokkal Temesi Mihály *A névmás* címmel foglalkozik.⁴ „*A személyes névmás (pronomen personale)*” részben ennek sajátosságait így írja le: „A szorosabb értelemben vett személyes névmás tehát pusztán az egyes vagy többesszámú h á r o m n y e l v t a n i s z e m é l y n e v é t h e l y e t t e s í t i; alkalmi jelentéstartalma mindig attól függ, kire alkalmazzuk.” Ragozásuk kapcsán pedig a következőket állapítja meg: „A személyes névmások r a g o z á s a egészen másfajta, mint a többi névszóé. Személyragokat (vö. *bot-o-m, bot-o-d*) mai nyelvünkben nem kap.

⁴ TEMESI Mihály: *A névmás*, 299. o. In: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvтан. I. kötet. Bevezetés • Hangtan • Szótan*. Akadémia Kiadó- Budapest, 1961

A szabályos általános többes jelet is csak az *ők* alakon ismerjük fel. Az -é birtokjeles alakok helyett a birtokos névmások használatosak: *enyém* 'én-é' stb." /.../ „A viszonyragos alakok közül a tárgyragosak is jobbra rendhagyók: *engem(et)*, *téged(et)*, *minket* vagy *bennünket*, *titeket* vagy *benneteket*;" /.../ „A legtöbb viszonyragos és névutós alak azonban v o l t a k é p p h i á n y z i k a névmási alakrendszerből. Helyettük — úgynevezett nyelvtani k i e g é s z ü l é s s e l (suppletivismussal) — többnyire a megfelelő s z e m é l y r a g o s h a t á r o z ó s z ó k illeszkedtek be a ragozási sorba: *(én)bennem*, *(én)tőlem*, *(én)alattam* stb. /.../ A személyes névmás m e g s z e m é l y e s í t e t t fogalmakra, dolgokra is vonatkozik, főképp a lírai költészetben: /.../"⁵ (A kiemelések a szerzőtől valók, B, F.)

A viszonyragos accusativusi *engem*, *téged* stb. és a tárgyeset ragja, a -t, valamint a szintén viszonyragos alakokhoz tartozó dativusi *nekem*, *neked* stb. személyes névmás-sor és a dativusi -nak, -nek esetrag funkciója között létező kapcsolat nyelvészetileg nem vitatott kérdés. Ez kitűnik Tompa József *A névszói viszonyragozás* című munkájából is, ugyanis *A t r a g o s (accusativusi) alak* alcímen e ragunk nyelvünkben meglévő funkciójáról a következőket írja: „A mondatban (szószerkezetben) azt fejezi ki, hogy egy cselekvés kire vagy mire irányul, mint tárgyra. De nem csak a tárgynak (s az úgynevezett határozói tárgynak), hanem a tárgy egyeztetett bővítményeinek szabályos kifejező eszköze: *Varrd meg azt a zászlót feleségem!* (Petőfi: Mit csinálsz, mit varrogatsz ott? ; ÖM. III.; itt a zászló szó tárgy, az *azt* ennek egyeztetett jelzője); [*Láttam a vén füzeket, a görcsöseket* (Szabó L.: TücsökHzene; ÖV.1008; itt a *füzeket* szó tárgy, a *görcsöseket* ennek egyeztetett értelmező jelzője); *Egy irtózatosat* ütöttem az öklömmel az ajtóra (Mikszáth: ÖM. II 69; a kiemelt tárgyragos alak részben már határozói szerepű tárgy); *Ebéd után [az asszony] egy órát... regényeket szokott olvasni* (Németh: Égető 164; itt teljesen). — Ez alakban használatos a névszó egy-két újabb névszóvá fejlődés útján haladó határozói alakulás előtt is: *az Olasz Kommunista Párt... harcképességét, befolyásának nagyságát és tagjainak aktivitását t e k i n t v e... Olaszország legerősebb pártja* (Sz. N. 1956. jan. 21.—3).⁶ (A kiemelések a szerzőtől valók. B. F.)

A -nak, -nek határozóragos (dativusi) alak alcímű részében pedig erről a ragról a következőket állapítja meg: "A) Leggyakoribb mon-

⁵ I. mű, 239. o.

⁶ I. mű, 563-64.

dattani szerepe a részeshatározói (esetleg birtokos részeshatározói, dativus possessivusi): ”Fenséges Niobéja az égnek,—Lobogó gyász, én **néked** hódolok (Vajda: Az üstökös; HÉ. 645.); Vincellér /.../ úgy sedergette a bajuszát, mint aki nagypénteken /.../sonkával törte a böjtöt és jól esett **neki** (Tímár: Kortárs 1959 9. 410); **Kinek** hol fáj, ott tapogatja (közö.); Nem csak az a gazda, **kinek** hat ökre van (dativus possessivus; népd.; Népkölt. I, 420). De jelölhet m e r r e?-kérdésre felelő helyhatározót is: **északnak** lejt a Sjan folyó (Mao Ce-tung —Weöres: Ifjúkor; A lélek idézése 164). A *kéll, léhet, szabad* stb. állítmány mellett ez határozza meg a cselekvéshordozót: a **műnek** kell leghívebben magyaráznia önmagát (Fodor: Idők ú. 5). Nem ritka kifejezője egyes mód-, illetőleg, állapotféle határozóknak, például a cél- vagy eredményhatározónak: [A szerszámokhoz] **nyélnek** van ott elég gerenda (Mesterházi: Hazafiak i. 115); stb. Ezen kívül találkozunk néha állandó határozóval is, így *neki*-igekötős igék (például: *nekiáll, -fog, -iramodik*) vagy az *örül* mellett. Ilyen alakkal jár a névutóvá fejlődött (vmi-*nek*) *megfelelően* szó is.” Néhány sorral lejjebbről Tompa Józseftől a téma szempontjából még a következőket kell idézni: „Alaki szabályosságaira nézve a *-nak, nek* egészen olyan természetű, amilyen a *-ban, -ben*: könyv-**nek**, könyvek-**nek**. könyvé-**nek**, bokor-**nak**, fá-**nak**, ló-**nak**. — A személyes névmás megfelelő alakjául ezt a személyragos határozószót használjuk: (*én*)*nekem*, (*teneked* stb.; /.../’⁷ (A kiemelések a szerzőtől valók. — B. F.)

A Temesi Mihály által személyes névmások anyanyelvünkben betöltött szerepéről írottakat jól egészítik ki Tompa József a tárgy-és részeshatározói ragra vonatkozó megállapításai. És mind két említett szerző megállapításait támasztják alá H. Molnár Ilona⁸, és B. Lőrinczy Éva⁹ a szóban forgó nyelvtan második kötete *Bővítmények* részében A tárgy, illetve A részeshatározó címmel írt dolgozataikkal. A személyes névmásra utaló tárgyrag kapcsán, e dolgozat témáját illetően fontos mozzanatként tartandó számon Tompa Józsefnek az a megállapítása, amely szerint ez a rag leggyakrabban „... azt fejezi ki, hogy a cselekvés „*kire, mire irányul, mint tárgyra*,” mert ez a funkciója az accusativusi személyes névmásnak is. A dativusi *-nak, -nek* kapcsán pedig elsődlegesen a részeshatározói szerepét emeli ki, ami a dativusi személyes

⁷ Tompa József: i. mű, 174. o.

⁸ H. MOLNÁR Ilona: A tárgy, In.: Tompa József szerk.: *A mai magyar nyelv rendszere*, Leíró nyelvtan. II. 147-161. o.

⁹ B. LŐRINCZY Éva: A részeshatározó. In.: Tompa József szerk.: *A mai magyar nyelv rendszere*. Leíró nyelvtan II. 249-251. o.

névmásával egyező funkció. Megemlítendő, hogy a *neki* egyes szám harmadik személyű névmást igekötőként is számon tartja: „Ezen kívül találkozunk néha állandó határozóval is, így a *neki*-igekötős igék (például: nekiáll, -fog, -iramodik) vagy az *örül* mellett” fűzi még hozzá ugyanitt. Mind ezek a megállapítások egyértelműsítik a két személyes névmás anyanyelvünkben betöltött szerepét, és nyelvi-nyelvhelyességi szempontból megfelelő használatukat, de közvetett módon bizonyítják azt is, hogy a „Tanítsd meg nekem ezt a trükköt.” mondatba miért nem illik bele a *nekem* dativusi névmás. Erre további adalékkal szolgál az *Új magyar nyelvtan* is, annak ellenére, hogy más szempontból/megközelítésből vizsgálja anyanyelvünket, ugyanis e könyv szerző-hármasa munkájukat az *Előszó*ban „olyan leíró nyelvtannak” mondja „... mely elsősorban a XX. század utolsó harmadának magyar nyelvészeti eredményeire épül, de felhasználja a korábbi leíró munkák számos megfigyelését, általánosítását is.” Ebben a nyelvtanban Kiefer Ferenc megállapítása szerint: „A grammatikai jelentés egyértelmű az **accusativus**nál: *asztal+t* (veszek), ahol a *t* tárgyrag csupán azt jelenti, hogy egy tárgyas ige tárgyáról van szó. Hasonló a helyzet a dativusnál is, ahol a rag szintén csak szintaktikai viszonyt jelöl: *Péter+nek* (adom).”¹⁰ (A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) Nem vitatható ugyanis az a tény, hogy az idézett sorokban a szerző egyértelműen állapítja meg a két esetraggal kifejezett eset funkcióját anyanyelvünkben.

A névmások alapvető jelentését lényegében véve a Temesi Mihály leírásában foglaltakhoz hasonlóan írja le a Kugler Nóra és Laczkó Krisztina szerzőkettős is *A névmások*¹¹ című munkájukban. A névmások csoportosítását illetően viszont ők úgy tartják, hogy: „A névmások három szempont szerint csoportosíthatók: a névmás szintaktikai-logikai-szemantikai funkciója, a helyettesített szófaj és a referencia fajtája szerint. Csoportosításunk alapja a funkcionális szempont.”¹² — fűzik még hozzá. A csoportokon belül olyan igék szerepelnek, amelyek a dativusi ragos szavakkal alkotott szó szerkezet keretében, vagy a *neki* igekötővel ellátva kerülhetnek a közlést alkotó mondatokba. Ezekben a felsorolásokban, azonban nem lelhető fel a *megtanít* ige! Majd a személyes névmásokról szólva a szerzők megállapítják, hogy: „Az 1. és 2. személyű

¹⁰ KIEFER Ferenc: Alaktan. In: É. Kiss Katalin — Kiefer Ferenc — Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Ozzris Kiadó • Budapest, 1998, 192. o.

¹¹ KUGLER Nóra-Laczkó Krisztina: *A Névmások*. In.: Keszler Borbála, szerk.: *Magyar grammatika* Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000, 152. o.

¹² KUGLER Nóra-LACZKÓ Krisztina: *A névmások*, 156. o.

személyes névmások jelentése paradigmái kötöttségű, a konkrét szituációból következik, grammatikailag nem helyettesíthető (vö. *Én voltam otthon tegnap este* → *•Péter voltam otthon tegnap este*). Ezzel szemben a 3. személyű *ő* referenciáját vagy a konkrét helyzet határozza meg a deixis révén (pl. *És ő honnan jön?*), vagy pedig a kontextus (A lány lehajolt. *Ő* tudta, hogy a cetlit az asztal alatt kell keresni.) Az egyszerű szubsztanciának, grammatikai helyettesítésnek nincs akadálya. (vö. *Ő volt otthon tegnap este* → *Péter volt otthon tegnap este*).¹³ A személyes névmások szóalakját illetően az először idézett leíró nyelvtan szerzőinek megállapításaival alapján véve egyező a megállapításuk. A szóban forgó névmások szerintük is teljes paradigmát alkotnak, amelyet rendhagyó módon hoznak létre szuppletív, azaz, alakkiegészítéses módon: határozós ragmorféma + személyrag, illetve névutó + személyrag tömbösödése révén. Továbbá a szerzőkettős szerint is "A személyes névmás főnévi helyettesítő képessége és ezzel összefüggő esetparadigmája révén mindazokat a mondatrész-szerepeket betöltheti, amelyeket a főnév,/.../"¹⁴

Az esetragok nyelvünkben betöltött szerepét *A névszóragozás* címmel Balogh Judit tárgyalja. Ő a tárgyeset kapcsán megállapítja, hogy „A tárgyraggal ellátott főnév leggyakrabban tárgy a mondatban. Például: *Vettem szőlőt*. Lehet azonban még úgynevezett tárgyragos határozó (vagy határorozói értékű tárgy): *Élt hetven évet; Hármát csengetett*.” (A kiemelések a szerzőtől valók, B.F.)¹⁵ A határozók esetében, pedig, így a részeshatározó esetében is, kötött és szabad határozókat különböztet meg, azzal, hogy a kötött határozók csoportját aszemantikus és szemantikus tartalmú vonzatok alcsoportjára osztja. *A névszórágok táblázatában*¹⁶ *Névszórágok (Főnévi esetrag)*, *Az alak neve (Az eset neve)* *Példa* és *Mondatrész*, tehát összesen négyoszlopot különít el. A táblázatban második esetként bejegyzett tárgyragra vonatkozóan oszloponként ez áll: -t, *accusativusi*, *ház-at*, *tárgy*. A táblázat harmadik helyén álló -nak, -nek esetében az eső oszlopban a: -nak, -nek, a másodikban a *dativus*, a harmadikban *ház-nak*, és ez alatt, egy sor kihagyásával *a ház-nak az ablaka* példa olvasható, majd az utolsó oszlop első sorában ez: *kötött határozó*, *szabad*, a második sorában: *(állapot, tekintet) határozó*, az

¹³ I. mű 158-59. o.

¹⁴ i. mű, 162. o.

¹⁵ BALOGH Judit: A névszóragozás. In.: Keszler Borbála szerk.: *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Rt. 2000. 194. o.

¹⁶ I. mű, 203. o.

utolsó sorban pedig a *birtokos jelző* olvasható. Ezek szerint a dativusi -nak, -nek lehet kötött-, és szabad határozó, állapot és tekintet határozó valamint birtokos jelző is a mondatban. A két eset személyes névmásairól és esetrágjairól leírtakat erősíti meg *A mondatrészekben* Balogh Judit a tárgyról és Keszler Borbála a részeshatározóról szóló írása.¹⁷

A megjelenését figyelembe vevő sorrendben negyedik leíró nyelvtan az A. Jászó Anna szerkesztésével megjelent *A magyar nyelv könyve*¹⁸. Ebben a műben *A névmás* címen ezzel a szófajjal, tehát a személyes névmások kérdésével is, Bokor József foglalkozik a *Szótan*¹⁹ fejezetben. A névmás, mint szófaj általános meghatározása az előző szerzőkhöz viszonyítottan alapjában véve nem tér el, bár — mint másoknál is — egyéni szóhasználata és leírásmódja nem kétséges. A személyes névmásokról a következőket állapítja meg: „A személyes névmás tárgyi szerepű alakja szintén egyértelműen személyes névmás: *engem(et), titeket, önt. A minket*, és a *titeket* helyett a *bennünket, benneteket* forma is szokásos. Ragos és névutós alakjaiknak (*bennem, miattam stb.*) a megítélése — kereszteződő jellegük miatt — azonban ugyancsak ingadozik a szakirodalomban. Korábban a személyes névmások kiegészült (szuppletív) alakjait mi is személyragos határozóknak tekintettük. Bennük ugyanis általában — de nem kivétel nélkül — valamely határozórag vagy névutó személyragos alakjának olyan tömbösödése figyelhető meg, amely tovább nem toldalékolható és mindig határozói funkciójú. (A *-val* vagy a *-nál* való egybeesés megvan, de pl. a *-be* vagy a *-ből* raggal való nincs meg; vö. pl. *velem, nálam*, de: *belém, belőlem*.) Elismerve a Magyar grammatika, D. MÁTAI MÁRIA, ELEKFI LÁSZLÓ, TEMESI MIHÁLY és mások okfejtéseit — kétségtelen keresztező szófaji jellegük ellenére — ma már hajlunk afelé, hogy névmási eredetű paradigmájuk és szöveggrammatikai utaló szerepük miatt mi is személyes névmásoknak vegyük őket.”

A névszók ragozásának kérdésével is Bokor József foglalkozik *A szóalaktan*²⁰ fejezetben. *A névszóragozás* című részben négyféle névszóragot különböztet meg: az alany, a tárgy, a birtokos jelző és a háttá-

¹⁷ BALOG Judit: A tárgy, 414-420. o. Keszler Borbála: A részeshatározó, 442-443. o. In.: KESZLER Borbála: *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Rt. 2000.

¹⁸ A JÁSZÓ Anna szerk.: *A magyar nyelv könyve*. Nyolcadik kiadás. Trezor Kiadó, Budapest, 2007.

¹⁹ BOKOR József. *Szótan*. I. mű 164-292.

²⁰ I. mű, 281-292. o.

rozók ragjait.²¹ A tárgy ragjáról röviden szól: „**A tárgy ragja:** -t. A vele toldalékolt szót a mondat tárgyává teszi: *házat, gyermekeket.*” A határozóragokról pár sorral lejjebb pedig összefoglalóan állapítja meg: „A velük lezárt szóalakok a mondat különféle határozói: *házból, gyerekekkel, szépen.*”²² A magyar nyelv esetrendszerét rendkívül gazdagnak tartja: „... a magyarban legalább 18 vagy 19 eset van, attól függően, hogy egybe- vagy külön számoljuk-e a birtokos jelző és a részeshatározó -nak, -nek ragját.” *A főnév esetragjai és esetei (a latin elnevezés a ragos főnév legfőbb, eredeti funkciójára utal)* címmel táblázatba foglalt kimutatásból az tűnik ki, hogy 19 esetet tart számon. Ugyanis a táblázat harmadik helyén az *Esetrag-oszlopban* a -nak, -nek — $\emptyset$ rag és jel, a másodikban *Az eset latin neve és magyar megnevezésében* a *genitivus* és a *birtokos eset*, a harmadikban, a *Példákban* a *háznak, gyermekeknek*, a negyedikben, a *Főbb mondattani szerepek* elnevezésében pedig a *birtokos jelző* kifejezés olvasható. Ebben a táblázatban a másik -nak, -nek esetrag a 14. helyen található. A fentebb feltüntetett oszlopok szerint ez esetrag kapcsán a következő beírások olvashatók: 1. oszlop: -nak, -nek, 2.: *dativus „részeseset”*, 3.: *háznak, gyermekeknek* és 4.: *részes-, hely-, ok-, cél-, állapothatározó és vonzat*. Érdekességgént említhető meg, hogy Bokor József a magyar nyelv névszói esetrendszerét illetően a genitivus esetével is számol (ezért tüntetett fel táblázatában 19 esetet), szemben az előző nyelvtankönyv kérdéssel foglalkozó szerzőivel, akik a genitivus eset magyar esetrendszerben való meglétét nem valószínűsítik, nem tekintik létező esetnek.

A névmások ragozását illetően Bokor József is — az előző szerzőkhöz hasonlóan — állapítja meg, hogy: „A névmásoknak nincsenek saját ragjai. A ragozás szempontjából lényegében úgy viselkednek, mint a helyettesített szófajok. A személyes névmások határozóragos eseteinek felépítésében azonban történetileg töként viselkedő határozóragok + személyragok, illetve névutók + személyragok tömbösödése figyelhető meg. Ezek tulajdonképpen a személyes névmások kiegészítői: megszilárdult alakkiegészülések (szuppletív) szóalakok. Teljes szám-személy paradigmát alkotnak.”²³

A négy nyelvtanból az accusativusi és dativusi esetű személyes névmások, valamint ugyanezen két esetrag anyanyelvünkben betöltött

²¹ I. mű, 286. o.

²² I. mű, 287-289. o.

²³ I. mű, 290. o.

funkciójára vonatkozó leírások, megállapítások nyomán megállapítható, hogy e két személyes névmással és a két viszonyraggal kapcsolatos újabb nyelvészeti felismerések, meg az idők múlása ellenére funkciójuk nem változott. Ezen kívül bizonyosságot nyert az is, hogy mindkét személyes névmásnak igen markánsan körvonalazott a funkciója, s ennek következtében a közlésekben nem cserélhetőek fel egymással, mint ahogy az is, hogy a részhatározói névmás-sor nem fordulhat elő minden tárgyas igével alkotott szószerkezetben, mondatban. Ennek oka egyrészt a két személyes névmás-sor már említett igen határozottan körül határolt funkciójában, másrészt az adott ige, mint jelentést hordozó nyelvi jel jelentéstartamában rejlik. A két névmás anyanyelvünkben betöltött szerepe a leírások alapján tehát eléggé pontosított, egyértelmű, így a *megtanít* ige jelentését kell a tárgy-és részeshatározói esetű személyes névmás-sorokat figyelembe véve részletesebben elemezni, a „*Tanítsd meg nekem ezt a trükköt.*” mondatot, valamint a jegyzetemből kiírt, fentebb felsorolt mondatokat és mondattöredékeket is figyelembe véve.

V. A *megtanít* ige nyelvi-nyelvhelyességi elemzése meg nem felelő szövegkörnyezetben való használata következtében megjelenő hiba mibenlétének szempontjából

A *megtanít* ige jelentésértelmezése céljából újból idézendő az értelemező szótárnak az a két példamondata, amelyekben ez az ige előfordul, amit azonban a jel és a rövidítés alkalmazása helyett ezúttal kiírok: „*Valakit megtanít írni-olvasni, főzni, varrni.*” „*Jól megtanította nekik az orosz hangsúlyozást, a francia igeragozást.*”. A *megtanít* ige jelentéstartalmának szemléletesebbé tétele érdekében az *ad* igét hozom fel példának, amely ige igekötő nélkül és azzal is, kijelentő módban, de a „*Tanítsd meg nekem ezt a trükköt.*” mondat igéjével egyező felszólító módban is megfelel, mint ahogy megfelelhetnének erre a célra az *ír*, *olvas*, *főz*, *varr* igék is a tárgyat kifejező főnévi igenévi toldalék nélkül a *megtanít* ige jelentéstartalmának szemléletesebb magyarázatára, értelmezésére. A *megtanít* ige jelentése, jelentéstartalma, ugyanis több és tartalmasabb az értelemező szótárban olvasható értelmezés leírásánál, annak ellenére, hogy maga a leírás, mint magyarázat pontos. Egyáltalán nem vitatható ugyanis az, hogy a valakit tanító személy a célját, azaz valamilyen ismeret vagy készség elsajátíttatását elérve a tanítványt annak birtokába juttatja, — aki viszont hasznosíthatja az elsajátított ismeret-

retet, készséget. De az írás-olvasás, főzés, varrás, valamint az orosz hangsúlyozás és a francia igeragozás ismereteinek birtoklása egészen más jellegű birtoklást jelent, mint az a birtoklás, amelyet a részeshatározói, dativusi esetű személyes névmás-sor valamelyik szavával fejezünk ki, pl.: a **Neki, Jánosnak** adja a könyvet. **Nekik, János társaságának** adja a könyvet mondatokban. Jellegén, és jelentés-tartalmán kívül még azért is más ennek az igének a jelentéstartalma, mert a példaként felhozott két mondatban az ige cselekvésjelentése időtartam-folyamata is más: az előzőleg említett példákhoz viszonyítottan rövidebb ideig tartó az általa kifejezett cselekvés, de a tárgy, a *könyvet*, felhasználható volta is amazokhoz viszonyítottan. Végül is egyszerűen az a következtetés vonható le, hogy a *megtanít* ige és a *nekem, neked, neki; nekünk, nektek, neki* részeshatározói (dativusi) névmás-sor egyszerűen nem fér meg egymás mellett. És a fentebb felsorolt, jegyzetfüzetemből kiírt tévesztéseket tartalmazó mondatok és mondattörédek nyelvi-nyelvhelyességi hibáira vonatkozóan is (a két nagyobb ponttal megjelölt példa kivételével) ez a végkövetkeztetés vonható le. Az első mondattörédéket *a tudna lenni nekik* részből nemcsak a *nekik* részeshatározói esetű névmás jelenti a hibát, hanem a teljes rész, ugyanis a mondattörédéket „... *nagyon hasznos lehetne számukra...*” átfogalmazásban lehetne elfogadható, megfelelő, de így... Így, a személyes névmást elhagyva is igencsak „budapesti tévé-magyarosan” hangzik... A második mondat esetében egyszerűbb a helyzet. Itt csak a részeshatározói esetű névmást, a *nekünk*-et kell társhatározóival, a *velünk*-kel helyettesíteni.

Felhasznált irodalom:

- A JÁSZÓ Anna szerk.: A magyar nyelv könyve. Nyolcadik kiadás. Trezor Kiadó, Budapest, 2007.
- BALOGH Judit: A névszórágózás. In.: Keszler Borbála szerk.: Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Rt. 2000. 194. o.
- BÁRCZI Géza és ORSZÁGH László vezető szerkesztők: A magyar nyelv értelmező szótára-. Budapest Akadémia Kiadó, 1960-66.
- B. LÖRINCZY Éva: A részeshatározó. In.: Tompa József szerk.: A magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan II. 249-251. o.
- H. MOLNÁR Ilona: A tárgy, In.: Tompa József szerk.: A mai magyar nyelv rendszere, Leíró nyelvtan. II. 147-161. o.
- KIEFER Ferenc: Alaktan. In: É. Kiss Katalin — Kiefer Ferenc — Siptár Péter: Új magyar nyelvtan. Oziris Kiadó, Budapest, 1998.

- KUGLER Nóra-LACZKÓ Krisztina: A Névmások. In.: Keszler Borbála, szerk.: Magyar grammatika Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.
- TEMESI Mihály in: A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. I. kötet. Bevezetés • Hangtan • Szótan, Akadémia Kiadó, Budapest, 1961.